

YALNIZ ANKARA RUHUyla

Türk Hukuk Devrimi ve Bu Devrimde Ankara Hukuk Mektebi'nin Yeri ve Önemi

Şafak UĞURLU*

GİRİŞ

“Türk savcıları,

*Meriç kıyılarında çalışan küçük Türk köylüsünün,
kaybolan sapanından tutunuz da vatanda yaşayanların
uğrayacağı en ufak bir haksızlıktan, hatta Bingöl dağları-
nın ıssız kuytularında bekleyen öksüzlerin gözyaşlarından
siz mesulsünüz.”*

Mahmut Esat Bozkurt

Türk Milleti'nin bir kağıyla çıktığı kurtuluş ve uygarlık yolu, milletin ve bir liderin akılcı-bilimsel tutumu sayesinde, otomobil ve uçak fabrikaları ile devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin küllerinden yenisinden inşa edilen yeni devlet ve yeni kurumlar ile Türk Milleti, tarihin Anka kuşu olduğunu tekrar kanıtlamıştır. Yeni devlet ve bu yeni devletin yeni müesseseleri Türk Hukuk Devrimi ile kurumlaşmıştır. Belki de bu nedenle 23 Nisan 1920'de TBMM'nin (yeni devletin) kurulduğu o binaya, meclisimizden sonra, en çok yakışan kurum Ankara Hukuk Fakültesi'dir.¹

Tarihteki tüm devrim liderleri içerisinde belki de en zor koşullara sahip olan Mustafa Kemal Atatürk'tür. “Türk Devrimi”nin maddi imkânsızlığı ancak Mustafa Kemal Atatürk liderliği ile dengelenebilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türk Devrimi'nin başarılmasında-

* Stj. Av., Ankara Barosu.

¹ Ergun, s. 2.

ki rolü göz önüne alınırsa, Türk Devrimi'ne Atatürk Devrimi, dolayısı ile Türk Hukuk Devrimi'ne de Atatürk Hukuk Devrimi demek mümkündür.

Türk Devrimi ile Anadolu'nun tüm sosyal ve ekonomik şartları değişim sürecine girmiştir. İşte Türk Hukuk Devrimi'nin bu denli köklü ve hızlı olmasının nedeni, Türk Devrimi ile girilen değişim sürecidir. Hukuk, bir toplumsal alt yapı sistemi olduğu için, sosyal ve ekonomik gelişime ayak uydurmuş ve toplumla bağlarını koparmadan, toplumdan bir adım önde konumlanmıştır.

Türk Hukuk Devrimi'nin büyüklüğünü gösterebilmek açısından İsviçreli hukukçu Sauser-Hall'un şu satırlarını aktarmalıyım: *"Türkiye'de yapılmış olan reformlar bütün olarak ele alındıklarında şaşırma- mak olanaksızdır. İslam devletlerinin en güçlüsü, bin yıl geçmişe varan töre- leri, altı aylık bir sürede yürürlükten kaldırılıyor. Tarih hiçbir ülkede bu kadar köklü ve ani bir değişikliği örnek gösteremez. Bir ülkede ve bir toplum üzerinde yapılmış bundan daha cesur bir deneyim yoktur."*²

Ünlü tarihçi Toynbee, Türk Hukuk Devrimi'ni Rönesans, Reform, Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi çapında önemli bir hareket olarak görmektedir. Toynbee Türk Hukuk Devrimi'nin farkını şöyle belirtmektedir: *"Bu devrim, bir insanın yaşamı süresinde gerçekleştirilmiştir."*³

Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak hedefinin önünde yüzyıllardır engel teşkil eden unsurun eski hukuk sistemi olduğunu tespit etmiştir. Rönesans ve reform hareketlerini, Fransız Devrimi'ni ve Sanayi Devrimi'ni yaşayamamış bir toplumu eski hukukun zincirlerinden kurtarmakla devrimlerin hız kazanacağını görmüştür.⁴ Eski hukuk demek, mutlaka eski devletin pozitif hukuku demek değildir. Eski hukuk, hukukçuların dünyaya ve insan yaşamına nasıl baktığı ile zihniyeti ile ilgili bir kavramdır. Eski devletin pozitif hukuku bu bakışın, bu zihniyetin yalnızca bir ürünüdür. Eski pozitif hukuk kaldırılrsa da hukuk devrimi başarılmış olmaz; zihniyet ve bakış, devrimin ruhuna uygun olarak yenilenirse hukuk devrimi

² Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, Ankara 1971, AÜHF Yayınları No: 298, s.113.

³ Gülnihal Bozkurt, "Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, Sayı 22, s. 52.

⁴ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara 2002, Yetkin Yayınları, s. 487.

başarılabilir.⁵ Bu açıdan Atatürk devrimlerinin lokomotifi olarak hukuk devrimi gösterilebilir.

Türk Devrimi'nin ideologlarından Mahmut Esat Bozkurt; "*Devrimler insanlığı mutluluğa götüren araçlardır*" demektedir.⁶ Atatürk ise, devrimlerin yalnızca başladığı; devrimlerin bitmesinin söz konusu olamayacağı kanaatindedir. İşte Türk Hukuk Devrimi'nin gecikmesi, Mustafa Kemal Atatürk'ten önceki fikir ve çabaların devrimci olmasından yani reform niteliğinde düşünülmesinden kaynaklanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk ise sınırları yeniden tespit edilmiş bir vatan üzerinde Türk Milleti ile birlikte yeni bir siyasal organizasyona yönelmiş, yeni bir devlet kurmuştur.

Tanzimat Fermanı'ndan sonra gerçekleştirilen hukuk reformlarına rağmen hukuk sistemi istenilen derecede düzeltilenmemiştir. Bu, "*hukuk reformu*" yolunun mevcut sorunlar karşısında etkili olamayacak bir yöntem olmasından kaynaklanır. Arzulanan düzenlemelerin başarılı olması, teokratik devlette mümkün olamamıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk önce teokratik devlet kalıntılarını bertaraf etmeye yönelmiştir: 3 Mart 1924'te Hilafet kaldırılmış, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde bütünlük sağlanmış, Şer'îye Vekaleti kaldırılmış, 8 Nisan 1924'te Şeriye Mahkemeleri kaldırılmıştır. Bu yöndeki devrimler Hukuk Devrimi ile paralel devam etmiştir. Ankara Hukuk Mektebi'nin açılmasından 25 gün sonra yani 30 Kasım 1925'te tarikatlar yasaklanmıştır. 10 Nisan 1928'de, 1924 Anayasası'nın 2. maddesindeki "*İslam dini*" ibaresi çıkartılmıştır. Bu atılımlar, hukuk devrimi için bir hazırlık; bir alan açma hareketidir. Eski yapı yıkılmadan ve yapı alanı temizlenmeden nasıl yeni bir yapı kurulabilir? İşte Türk Hukuk Devrimi, Türk Devrimi'nin ilerlemesinin bir koşulu olduğundan, devrimle birlikte gelişmiştir. Denilebilir ki, Türk Hukuk Devrimi ve Türk Devrimi, ürettikleri enerji ile birbirlerini besleyen iki devridaim makinedir.

Bu çalışmada, Türk Hukuk Devrimi'nden önceki hukuk sistemi anlatılarak neden yeni bir hukuk sistemine ihtiyaç olduğu ortaya konmaya, hukuk devriminin hazırlıkları ve gelişimi açıklanarak bu dev-

⁵ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, C.III, İstanbul 2003, Adam Yayınları, s. 90.

⁶ Max Beer, *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*, Ankara 1941, May Yayınları, s. 320, 321.

rimde Ankara Hukuk Fakültesi'nin yeri ve görevi saptanmaya çalışılacaktır.

1. Türk Hukuk Devrimi ve Nedenleri

Mustafa Kemal Atatürk, ilk gençlik yıllarından itibaren, Türk aydınlanması için çalışmalar yapmıştır. Büyük bir kararlılıkla yaptığı inceleme ve araştırmalar sayesinde ülkenin kurtuluşu ve aydınlanması için hayati değeri olan bir strateji hazırlamıştır. Erzurum Kongresi'nin bittiği, Sivas Kongresi'nin hazırlığının başladığı, Atatürk'ün askerlikten ayrılmasının üzerinden bir ay geçtiği 9 Ağustos 1919'da Mazhar Müfit Kansu Bey'e Atatürk'ün yazdırdığı programı Mazhar Bey şöyle aktarıyor:

"- Zaferden sonra hükümet şekli cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sorunuz dolayısı ile söylemiştim. Bu bir.

İki: Padişah ve hanedan hakkında zaman gelince gerekli işlem yapılacaktır.

Üç: Tesettür (kadınların sıkı sıkıya kapalı giyinmesi ve erkeklerden kaçması) kalkacaktır.

Dört: Fes kalkacak, uygar uluslar gibi şapka giyilecektir.

Bu anda elimden kalem düştü. Yüzüne baktım. O da benim yüzüme baktı. Bu, gözlerin bir takılıştı birbirine çok şey anlatan konuşmasıydı. Paşa ile zaman zaman senli benli konuşmaktan çekinmezdim.

- Neden durakladın?

Deyince,

- Darılma ama Paşam, sizin de hayalci yanlarınız var.

Dedim. Gülerek:

- Bunu zaman belirtir, sen yaz...

Dedi ve yazmaya devam ettim:

- Beş: Latin harfleri kabul edilecek.

- Paşam yeter, yeter.

Dedim ve biraz da hayal ile uğraşmaktan bıkmış bir insan edası ile:

- Cumhuriyetin ilanını başaralım da, üst yanı yeter.

Diyerek defteri kapattım..."⁷

⁷ Tanilli, s. 90.

Mazhar Bey'in not aldığı devrimlerden daha fazlası gerçekleştirilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün planladığı devrimler arasında, en kapsamlısı ve en önemlisi olarak hukuk devrimi, genel hatları ile yer almıştır. Atatürk, yeni devletin en zaruri ihtiyaçlarından birinin hukuk devrimi olduğunu, 5 Kasım 1925'teki tarihi konuşmasında incelemeleri, araştırmaları ve tecrübeleri ile açıklamıştır: *"Bütün bir Dünya'ya karşı İstanbul'u sonsuzluğa değin Türk topluluğuna kazandırmış olan güç ve kudret, aşağı yukarı aynı yıllarda bulunmuş olan matbaayı Türkiye'ye kabul için hukukçuların (erbab-ı hukukun) uğursuz direncini kırmayı başaramamışlardır"*. Aynı nutkunda: *"Fakat bilesiniz ki TBMM'nin kuruluş anlarında onun bugünkü nitelik ve durumunu hukuk esaslarına ve bilim esaslarına aykırı sayanların başında ünlü hukuk bilginleri bulunuyordu. Büyük Meclis'te egemenliğin kayıtsız-koşulsuz ulusta olduğunu belirten kanunu önerdiğim zaman, bu esasa Osmanlı Anayasası'na aykırılığından dolayı karşı çıkanların başında yine eski ve bilimsel hünerleri ile ulusu aldatan hukuk bilginleri bulunuyordu"* demektedir.⁸

A. Yeni Türk Devleti ve Eski Hukuk Sistemi

*"Türk hukuk devrimi ile Türk toplumu, Türk hukuk tarihinde ikinci kez tüm olarak eski hukukunu bırakarak yeni bir hukuk sistemini benimsemiştir."*⁹ Değişmeyen tek şeyin, değişimin kendisi olduğu gerçeği hayatın her alanında geçerlidir. Türk toplumu İslamı benimserken toplum düzeni de buna göre değişmiştir. Hukuk, en temel tanımı ile *"Toplumda kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve devlet gücüyle kendisine uyulması, yaptırma bağlı kılınmış kurallar bütünüdür."*¹⁰ Yani topyekûn bir toplumsal dönüşüm (devrim) yaşanıyorsa, hukukun buna ayak uydurması yalnızca *"hukuk devrimi"* ile mümkün olabilir. Nitekim hukukun, toplumla bağlarını koparmadan, daima toplumdan bir adım ilerde olması gerekir. Çünkü hukukun, toplumun gerisinde kalması demek, toplumun uygarlık koşusunda geride kalması ve hatta ayaklarına ağırlık bağlanması demektir.

⁸ Beer, s. 319.

⁹ 16. yüzyılda köylülerin gerçekleşmesini istedikleri 12 maddelik program için bkz. Beer, s. 332-338.

¹⁰ Arsel, s. II.

Yeni Türk Devleti ile çok uluslu imparatorluktan ulus devlet modeline, monarşiden ulus egemenliğine ve teokratik devlet düzeninden laik devlet düzenine geçilmiştir.

Bu değişimlerin en doğal sonucu, hukuk sisteminin, benzeri az görülür biçimde tamamı ile değişmesidir.

“Ulusal egemenlik” ideali ancak laik devlet düzeninde gerçekleşebilir. Laiklik ilkesi ile egemenlik Tanrısal olmaktan çıkmıştır. Aksi durumda ulus egemenliğine “kayıt ve şart” konmuş olunacak, padişah ve hilafet kurumları ulus egemenliğini tehdit edebilecektir. Hukuk, laik düzende hiçbir dogma ile bağlı olmaksızın oluşturulur. Toplumsal yaşantıyı düzenleme iddiasındaki dinsel hukuk, laik hukuk karşısında bertaraf edilir ve vicdanlarda yerini alır. Aksi halde toplum yaşantısını düzenleyen iki ayrı hukuk sistemi söz konusu olur ki, bu hal toplumsal yaşamda kargaşaya neden olur.

Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için ulus egemenliğinin sağlanması gerekir. Çağdaş uygarlık düzeyi ise, ulusa, kalkınmış ve aydınlanmış bir ülke sağlayacaktır. Laik hukuk sistemi bu zincirin kırılmaması açısından önemlidir. Bu noktada laikliğin iktisadi boyutu olduğunu da belirtmeliyiz. En basit bakış açısıyla laiklik sayesinde toplum bir bütün olarak iktisadi üretim sürecine dâhil olma olanağına sahip olur. Yani kadınların üretim sürecine etkin katılma olanağı sağlanır.¹¹

Öte yandan laiklik ilkesinin (laisizm) doğduğu Fransız İhtilali’nde de esas gerekçe ekonomiktir. Burjuva sınıfı ile kilise arasındaki çekişme, kilisenin reform hareketleri sonucunda saf dışı bırakılması ile burjuvalar lehine sonuçlanmıştır. Bir çağdaşlaşma ve ilerleme ilkesi de olan laikliğin bu boyutu gözden kaçmaktadır. Reform hareketlerin başladığı XVI. yüzyılda Avrupa’daki toplumsal güçler; burjuvalar, soylular ve halk kitleleridir. Her üç gücün de Kilise ile uzlaşmayan çıkarları vardı. En büyük uzlaşmazlık toprak konusundaydı: “... Katolik Kilisesi, öte yandan, Avrupa’nın en büyük toprak mülkiyetine sahipti; haksızlıkları, bütün toplumsal sınıfların çıkarlarına zarar veriyordu...”¹²

¹¹ Bozkurt, “Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, s. 47.

¹² Mehmet Akzambak, *Atatürk’ün Devrimci Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt*, İstanbul 2005, Kastaş Yayınevi s.169.

Burjuvazinin Kilise ile sorunu ekonomik bir nitelik taşımakla birlikte, temel sorun tarihsel ilerlemenin bir sonucu olarak doğan burjuvazinin mevcut toplumsal ve ekonomik düzeni kendine göre değiştirmek istemesidir: *“Burjuva ise Hristiyanlığın, yani ekonominin çıkarlarına ve bundan doğan bireyci ahlâkın gereklerine uygun bir hale getirilmesini ve ulusal bir kilisenin kurulmasını istiyordu. Burjuvazi, kâr etmekten başka bir amacı olmayan bir yaşama biçiminin, tefeciliğin, ürünlerin tekele alınmasının ve başkasının emeğinin sömürülmesinin ilkel Hristiyanlık gelenekleri ile taban tabana zıt olduğunu iyice biliyordu. Ama yeni ortaya çıkan ekonomik kuvvetler karşısında, Hristiyan ahlâkına uygun bir şekilde yaşamasının ve yaptığı işlerle ruhunu kurtarmasının mümkün olmadığını da hissediyordu. Burjuva gerçekten sıkıntılı bir durumdaydı. Ekonomik buhranlar ve toplumsal kargaşalıklar olduğu zaman, kilisenin ve manastırların kendisine karşı girişmiş oldukları rekabete kızıyor ve Papalığın her yıl ülkeden aldığı haraca sinirlenerek, toplumsal felaketlerin bunlardan doğduğunu ileri sürüyordu...”*¹³

*“Katoliklik, yükselen burjuvaziye mutlak olarak uygun değildi: tersine felce uğrattıyordu onu. Burjuvazi, istediği gibi davranmakta serbest kalıp, karışanı edeni olmasın istiyordu. Oysa bir malın maliyet fiyatını akla uygun artırmakla yetinilmesini isteyen Katolikliğin ‘adil değer’ kuramı, kazançları –hissedilir biçimde– kırıp azaltıyordu...”*¹⁴

16. yüzyılda kilisenin hakim olduğu ekonomik düzen köylülere çok kötü bir yaşam sunuyordu. Ağır vergiler, küçük gelirli köylülere eziyordu. Köylülerin asla toprak sahibi olma imkanı yoktu. Tam aksine ellerindeki toprakları kaybediyorlardı: *“Kilise de her fırsatta vergi koymaktan çekinmiyordu; vaftizler, evlenmeler, ölümler ve günah çıkarmak için vergi ödemek gerekiyordu...”*¹⁵

“‘Madde 11- Ölüm durumu diye adlandırılan olayla ilgili bütün hükümlerin kaldırılmasını istiyoruz. Dul kadınların ve yetimlerin, bir çok kez görüldüğü gibi, ellerindeki mal mülkün... alınmasını kabul edemeyiz. Kutsal kitaplardan deliller getirilerek ispatlanmış olsun, kabul edemeyiz ve boyun eğemeyiz...’

Alman köylülerinin bu on iki maddesi büyük bir ustalıkla yazılmıştı... Onlar, kilisenin demokratik bir şekilde yönetilmesini, din adamlarının key-

¹³ Mumcu, (1971), s.155.

¹⁴ Söylev ve Demeçler, C. 1., 1945, s. 351.

¹⁵ Mumcu, (1977), s.34.

fi davranışlarına son verilmesini, İncil'e dayanmayan bütün vergilerin ortadan kaldırılmasını, toprak köleliğinin lağvedilmesini, sular ve ormanlar üzerinde köy topluluklarının kullanım hakkının tanınmasını, derebeylik haklarının eski çağlardaki ölçülere göre belirlenmesini istiyorlardı. Bundan başka taşınmaz mallarla ilgili makul bir verginin tarhedilmesini, keyfi bütün cezalandırmalarının kaldırılmasını, tarafsız bir yargı müessesesinin kurulmasını ve nihayet asillerin haksız yere gasp ettikleri toprakların köy topluluklarına geri verilmesini talep ediyorlardı.”¹⁶

Öte yandan insanların deney-araştırma yöntemini kullanarak, bir akıl-mantık süzgeci oluşturmaları; böylece bilimde, sanatta, felsefede, hukukta ve birçok alanda üretime geçebilmesi laiklik sayesinde olabilir. Yani iktisadi kalkınmanın da, sosyal kalkınmanın da unsurları arasında laik düşünebilme kabiliyeti vardır. Hastalıklara çare; köylere yol, köprü; sanatın, edebiyatın gelişmesi; insan hayatının refahı, çilelere son ancak bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişme ile mümkün olabilir. Böyle bir gelişme, özgür ve yaratıcı düşünmenin olmadığı beyinlerde gerçekleşemez. Laikliğin işlevi budur. Nitekim Atatürk 29 Ekim 1929 tarihli bir konuşmasında toplumun refahı ile laikliği bağdaştırmaktadır: *“Menşelerimizi hatırlayınız. Tarihimizin en mutlu dönemi, hükümdarlarımızın halife olmadıkları zamanlardır.”*¹⁷ Bu açıklamadan çıkan sonuç yalnızca din işleri ile devlet-dünya işlerinin ayrılması değil, tek tek her bireyin hayatın her alanında laik düşünebilmesidir.¹⁸ Aksi durumda *“laik”* olarak nitelediğimiz birçok Avrupa ülkesinin parlamentosunda bulunan Hristiyan partilerin varlığını açıklayamayız.

Bu açıklamalardan sonra eski hukuk sisteminin statik, çelişkili yapısını birkaç maddeyle anlatırsak:

I. Dinsel nitelikteki Türk hukuku, değişime ve ilerlemeye kapalı bir yapıya sıkışmıştır. Başlıca kaynakları Kuran, sünnet, İcma ve kıyas olan İslam hukukunda, Hicri III. yüzyılda içtihat kapısının kapatılmasıyla durgunluk yaşanmıştır.¹⁹

¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk'ün, 5 Kasım 1925'te Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışındaki konuşmasından.

¹⁷ Hirsch, s. 228.

¹⁸ H. Cahit Oğuzoğlu, *Ankara Hukuk Fakültesi'nin Kuruluş ve İlk Yılları*, Ankara 1966, s. 4.

¹⁹ Turan Tanyer, *Ankara Hukuk Fakültesi'nin Kuruluşu ve Eski Binaları*, *TBB Dergisi*, sayı 51, Mart/Nisan 2004, s. 156.

II. Farklı mezheplerin aynı duruma, farklı kurallar öngörmesi kodifikasyonu daha da zorlaştırmıştır. Hatta bazen aynı mezhep içinde dahi farklı görüşler bulunmaktadır.²⁰

III. Eski hukuk sistemi, aile hukuku, miras hukuku, ceza hukuku gibi alanlarda kadın ve erkek açısından farklı düzenlemeler içermekte idi. Bu nedenle kadın-erkek eşitliğinin dinsel hukuk sistemi ile mümkün olamayacağı anlaşılmıştır.²¹

IV. 19. yüzyılda yapılan hukuk reformları ile hukukun farklı alanlarında yasalar alınıp, İslam hukuku ile birlikte, üstelik bu reformlara ayak uydurabilecek hâkim, savcı olmaksızın uygulanmasıyla adalet sistemi daha sorunlu bir hale gelmiştir.²²

V. Dünya uygarlığının ulaştığı gelişim düzeyinde ve ülkenin bu düzeye ulaşma hedefi karşısında, İslam Hukuku birçok alanda yeterli ve sistemli olarak toplum hayatını düzenleyemez duruma gelmiştir.²³

VI. Özel hukuk alanında gayrimüslimlere, kendi dini hukuk kurallarının uygulanması ve bu alanda kendi mahkemelerinin yetkili olması hukukta ve yargıda iki başlılık yaratmıştır. Kapitülasyonlarla oluşan konsolosluk mahkemeleri de yargıdaki çok başlılığı pekiştirmiştir.²⁴

Atatürk, ulus devlet modelinin gereği olarak iç ve dış egemenliği sağlama amacındaydı. Bu her alanda tam bir bağımsızlık ile sağlanabilirdi.

Tam bağımsızlığın bir yönü de yargının bağımsızlığıdır. Ancak Osmanlı Devleti yargı bağımsızlığını kaybetmişti. *“Gücünü yüzyıllar içinde yitirmiş Osmanlı Devleti, çeşitli barış anlaşmaları ve kapitülasyonlarla büyük devletlere karşı siyasal ve ekonomik açıdan olduğu gibi yargısal açıdan da yarı bağımlı bir hale düşmüştü. Osmanlı Devleti, topraklarında yaşayan yabancılar üzerinde mali ve hukuksal denetim kuramıyordu. Yabancılar suç işlediklerinde tutuklanamıyor, evleri aranamıyordu. Bir devletin egemen-*

²⁰ Berkes'ten naklen, Özturanlı, s. 135.

²¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, 3. Baskı, s. 255-257. (Mecelle 1868-1876 yılları arasında yapılmış olup 1851 maddeden oluşmaktadır.)

²² Hirsch, s. 226.

²³ Aydemir,(1969), s. 255.

²⁴ C. Üçok/A. Mumcu/G. Bozkurt, s. 294, 295, 377, 378.

liğinin en belirleyici güçlerinden olan yargı gücünü kullanamayışının sakıncasının yanı sıra, bu durum hukuki suiistimallere de yol açıyordu...²⁵ Nitekim İsmet İnönü “Lozan Konferansı’nda en çok zahmeti adliyemiz için çektim. En çok kritikler adliyemize tevcih oluyordu”²⁶ demiştir.

Tüm bunların yanında devlet mekanizmasının her yanına yayılmış “rüşvetçilik” yargı sistemine de bulaşmıştı; “Tek yargıç (kadı), mahkemenin adeta kralı idi. Onları denetleyecek ciddi örgütler yoktu. En önemli delil tanık idi. Bu nedenle, parası olan, böylece kadıyı kazanan veya yalancı tanıklar tutabilen herkes, haksız olsa da haklı çıkabilirdi. Bir Osmanlı devlet adamı Defterdar Sarı Mehmet Paşa (ölümü: 1717) şöyle diyor: ‘Yargıçların çoğu rüşvetin adını gelir koydular. Hangi taraf rüşveti verirse, onu haklı çıkartırlar; isterlerse borçluyu alacaklı ve iflas eden kişileri milyoner yaparlar.’ Yüzlerce düşünür bu derde ilaç aramış ama bulamamıştı. Adalet örgütünün böylesine rüşvetçi olması, halkı huzursuz ve güvensiz yapıyordu.”²⁷

Osmanlı Devleti’nde yargı, teorik olarak bağımsız olmakla birlikte uygulamada, Osmanlı Devlet yapısı ve padişah karşısında tamamen bağımsız olamayacağı açıktır. Bir kadının, padişahın ve de Osmanlı bürokrasisinin emir ve telkinlerine karşı gelerek karar verebilmesi kolay değildir. Çöküşün hızlandığı 18. ve 19. yüzyıllarda İmparatorluğun merkezindeki kadılar daha da bağımlı hale gelmişlerdir. Bu nedenle Osmanlı tarihinde, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda bağımsız ve adil karar verebilen kadılar azınlıktadır.²⁸ 1876 Anayasası’nın “mehakim” başlığı altındaki, 81-91 maddelerinde, “Hakimlerin azledilemeyeceği, muhakemelerin alenen yapılacağı, herkesin mahkeme huzurunda hakkını korumak için lüzum gördüğü meşru araçları kullanabileceği, her davanın ait olduğu mahkemede görüleceği ve bir mahkemenin vazifesi dahilinde

²⁵ Bozkurt, *Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri*, s. 47.

²⁶ Mehmet Akzambak, *Atatürk’ün Devrimci Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt*, İstanbul 2005, Kastaş Yayınevi s.169.

²⁷ Mumcu, (1971), s. 155.

²⁸ - Bursa Kadısı Mevlana Şemsuddın-i Fenari, Yıldırım Bayezid’in tanıklığını kabul etmemiştir.

- İstanbul Kadısı Hızır Bey Çelebi, Fatih Sultan Mehmed aleyhine karar vermiştir.

- Abdülatif Suphi Paşa, meşhur İstibdat Dönemi’nin Sultanı Abdülhamid’e karşı gelerek, Namık Kemal için beraat kararı vermiştir. Kendisine “Hünkardan korkmuyor musun?” diye sorulduğunda, Suphi Paşa şu yanıtı vermiştir: “Bir yargıç vardır ki, yarın huzuruna Hünkar da, ben de birlikte çıkacağız. Ben ancak o yargıçtan korkarım.” M. İskender Özturanlı, *Büyük Hukukçular*, İstanbul 2004, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, s. 9.

de olan davayı görmekten imtina edemeyeceği, şahıslar ile hükümet arasındaki davaların umumi mahkemelerde görüleceği (bu hükümle idare mahkemelelerinin gelişimi durdurulmuştur), mahkemelerin her türlü müdahaleden uzak olduğu, davaların şeri ve nizamiye mahkemelerinde görüleceği, ceza davalarında amme hukukunu korumaya memur müddei umumilerin bulunacağı ve bunların görevlerinin kanunla belirleneceği" yazılıdır.²⁹ Padişaha birçok yetki veren 1876 Anayasası'na göre, padişah istediği zaman Heyet-i Mebusan-ı feshetme yetkisine sahipti ve II. Abdülhamit bu yetkiye dayanarak 1878'de Mebusan Meclisini dağıtmış ve Anayasa'yı uygulamadan kaldırmıştır.³⁰ Böylelikle mahkemelere ilişkin bu hükümler de askıya alınmış oldu.

B. Türk Hukuk Devriminin Gelişimi

*"Adliyemizin güvendiğimiz yüksek gücüyledir ki, Cumhuriyet, yazgısı olan olgunlaşmayı izleyebilecek ve her türlü biçim ve kılıktaki saldırılara karşı yurttaşın haklarını ve ülkenin düzenini dokunulmaz tutacaktır."*³¹

Mustafa Kemal Atatürk

Ülkemizde dini hukuk sisteminin tasfiye edilmesi süreci Tanzimat döneminde başlamıştır:

- 1850'de, 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu, Kanunname-i Ticaret adıyla tercüme edilmiştir. Fransız Ticaret Kanunu'nun 1. ve 3. kitapları 1850'de, İflas Kanunnamesi adıyla 2. kitabı 1855'de yayınlanmıştır. Ticaret Kanunu ile ticari teamül kurallarının uygulanmasının yaratmış olduğu keyfilige son verilmiştir.³²

- 1858'de, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu tercüme edilerek Ceza Kanunname-i Hümayunu hazırlanmıştır.³³

- 1860'da Ticaret Kanunnamesi'ne bir ek ile ticaret mahkemele-

²⁹ Bozkurt, (1996), s.126.

³⁰ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 7. baskı, Ankara 2002, Yetkin Yayınları, s. 26.

³¹ Söylev ve Demeçler, C. 1., 1945, s. 351.

³² Bozkurt, (1996), s. 151.

³³ Bozkurt, (1996), s. 100.

ri teşkilatı düzenlenmiştir. Bu düzenleme de Fransız örneğine uygun olarak yapılmıştır. Buna göre geniş yetkili, tüm tüccarı ve tüm ticari davaları kapsayan muntazam ticaret mahkemeleri kurulmuştur.³⁴

- 1870'li yılında nizamiye mahkemeleri teşkilatı tamamlanarak, Batı modeli bir yargı örgütü kurulmuştur. Bu değişikliklerle Fransa'daki adli teşkilat nizamiye mahkemeleri için model olarak, aynen kabul edilmiştir.

1875 yılında açılan Mekteb-i Hukuk'un 22 Zilhicce 1292 tarihli Nizamname avukatlık mesleğini ancak hukuk mektebi mezunlarının yapabileceğini belirtmiştir. Fransız Ticaret Usul Kanunu'nun aynen alınması ile Osmanlı hukuk sistemine 1861'de giren Ticaret Usul Nizamnamesi'nde mevcut avukatlıkla ilgili hükümler, Fransa'dan örnek alınarak hazırlanan bu Nizamname ile tamamlanmıştır. 1878'de Fransa'dan örnek alınarak hazırlanan Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi ile noterlik kurumu Osmanlı hukukuna girmiştir.³⁵

- 1879'da, 1807 tarihli Fransız Hukuk Yargılama Kanunu'na dayanılarak, Usul-ü Muhakeme-i Hukukiye Kanun-u Muvakkat'ı çıkarılmıştır. Aynı yıl 1808 Fransız Ceza Kanunu tercüme edilerek Ceza Muhakemeleri Kanunu da kabul edilmiştir.³⁶

- 1916 yılında İttihat ve Terakki Kongresi, Şer'iyeye Mahkemeleri dâhil, tüm mahkemeleri Adalet Bakanlığına bağlamıştır. Bu karar Şeyhülislam Hayri Ürgüplü'nün istifasına rağmen uygulanmıştır. Dönemin Adalet Bakanı Halil Menteşe, amacın Şer'iyeye Mahkemeleri'nin kaldırılması ve *"hukukun laikleştirilmesi"* olduğunu açıklamıştır.³⁷

- 1917'de Hukuk-ı Aile Kararnamesi çıkarılmıştır. Bu Kararname ile cemaat mahkemelerinin elinden yargılama yetkisi alınarak gayrimüslimlerin evlenme, boşanma, nafaka davalarına bakma yetkisi şeriyeye mahkemelerine verilmiştir. Ayrıca Kararname kadını koruyan, boşanmasını kolaylaştıran, çok kadınla evliliği zorlaştıran, zorla evlendirmeyi yasaklayan, akıl hastalarının evlenmesini engelleyen, kadın

³⁴ Bozkurt, (1996), s. 157.

³⁵ Bozkurt, (1996), s. 125, s. 127.

³⁶ Bozkurt, (1996), s. 103-105.

³⁷ Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, C.4, Tekin Yayınevi, İstanbul 1983, s.1350-1351.

ve erkeğe evlenebilmek için bir yaş sınırı koyan hükümler getirmiştir.³⁸

Tüm bu reformların gerçekleştirilmesine rağmen kadı yetiştiren okulların ders programlarında 1908 yılına kadar bir değişiklik yapılmamıştır. Bu nedenle nizamiye mahkemelerinde görevlendirilen kadılar, eğitimini almadıkları yeni bir hukuk sistemini, diğer Müslüman olan ve olmayan, halktan seçilmiş üyelerin de yardımıyla uyguladılar. 1875'te açılan Mekteb-i Hukuk-i Sultani ve bu okulun bir devamı olan, 1878'de açılan Mekteb-i Hukuk'ta İslam ve Batı hukukuna ilişkin dersler bir arada okutulmuştur. Mekteb-i Hukuk'tan yetişen hakimler, zamanla nizamiye mahkemelerinde hakim açığını kapatmışlardır. Kadı yetiştirilen okullardan yetişen kadılar ise şeriye mahkemelerinde görev yapmışlardır.³⁹

Batı hukukun alınmasıyla bu hukuku uygulayacak hakim yetiştirilmesi sorunu Türk Devrimi'nden sonra da gündeme gelmiştir. Ankara Hukuk Fakültesi bu sorunun çözümüdür.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin ilk profesörlerinden Şevket Memedali Bilgişin şöyle bir anısını aktarmaktadır:

"...Türk hukukunda yapılması gereken inkılâbın şekilleri münakaşa edilirken, ortaya konulan türlü mütalaalar arasında, Mahmut Esat, kestirme yolun Avrupa Medeni Kanunlarından birisinin tercüme edilip süratle tatbik meekiine konulması icabedeceğini öne sürmüştü. Bu mütalaa karşısında Atatürk kendisine diyor ki:

- 'Çocuğum; istediğini yaparsak tercüme ettireceğimiz bu kanunları memleketimizde tatbik edecek elemanlarımız var mıdır?'

Mahmut Esad da cevaben:

³⁸ Bozkurt, (1996), s. 172-173.

³⁹ Namık Kemal 5 Ocak 1881 tarihli mektubunda: "İlme ve ülke ahvaline uymadığı pek çok ve ağır tecrübelerle sabit olan eski nizamnameler düzeltilmeye başlandı. Ancak mahkeme üyeleri ahaliye seçtiriliyor. Bu hiçbir kaideye bağlı değil. Halbuki hakimlik için herkesin güvenini kazanmış olmak yeterli olmayıp, bu sanatın ön şartı, kanun ahkâmına vukuf, o ise bir mektepten ve meslekten yetişmeye bağlı olduğundan, mahkeme üyelerinin gafleti nedeniyle adliyede meydana gelen karışıklıklar, halkın ve yabancıların çok fazla şikayetlerine yol açmaktadır. Adliyenin ıslahı için ihtiyar meclislerine hiç olmazsa nahiye meclisleri kadar bir salahiyet vermek ve mahkeme üyelerinin tayininde seçim yerine 'haketme (istihkak)' aranılmaya muhtaç gözüktüyor" demiştir. (İ. H. Uzunçarşılı, "N. Kemal Bey'in Abdülhamid'e Takdim Ettiği Arızalarla Ebuzziya Tevfik Bey'e Yolladığı Bazı Mektuplar") ileten Bozkurt, (1996), s.125-126.

- ‘Paşam; bir gün Avrupa’da çok mükemmel yeni bir silah icat edildiğini işitseniz, memleketimizde bunu kullanmasını bilen askerimiz yoktur diye o silahlı almakta tereddüt mü edersiniz? Elbette ki hayır... Silahı alır ve onu kullanabilecek askerleri de yetiştirirsiniz.’”⁴⁰

Hukuk devriminin yaratacağı laik hukuk sistemini, ancak bu sisteme uygun biçimde eğitilmiş hukukçular ile uygulamak mümkündür. Ülkenin dört yanında yeni kanunları “Ankara zihniyetiyle (ruhuyla)” uygulayabilecek “hukukçu ordusuna” ihtiyaç vardır...

2. Yalnız Ankara Ruhuyla

Göğün altında bir gök daha kuruluyor; memlekete münevver hukukçular yetiştirmek için.

16 Mayıs 1337 (1921) tarihinde Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey (yazar Orhan Kemal’in babasıdır) Birinci Büyük Millet Meclisi’ne bir yasa önerisi sundu. Genç hukukçuların büyük bölümü I. Dünya Savaşı’nda cephelerde şehit düşmüştü. Sağ kalanlar ise, öğrenimlerini tamamlayacak okul bulamamıştı. Bu da yeni bir hukuk okuluna ihtiyaç olduğu anlamına geliyordu.

Dünya tarihinde eşine az rastlanır bir hukuk devrimi karşısında, Avrupa hukuk düşüncesinden uzak eğitilmiş ve mevcut yargı sisteminde dahi sayıca yeterli olmayan bir hukukçu topluluğu mevcuttu.

Yeni kanunları uygulayabilecek, devrimin koruyucusu olarak genç hukukçulara ihtiyaç vardı. Nitekim Atatürk şöyle diyor:

“...Ulusun ateşli devrim atılımları sırasında sinmek zorunda kalan eski kanun hükümleri, eski hukukçular, iyilik yolunda gidenlerin etkisi ve ateşi yavaşlamaya başlar başlamaz derhal canlanarak devrim esaslarını ve onun içten izleyicilerini ve onların değerli ülkülerini mahkûm etmek için fırsat beklerler. Bu fırsat, eski kanunların varlığı ve eski hukuk esaslarının yürürlüğü ile ve eski anlayışını içten ve yüreğinde olarak korumada inatçılıkla direnen yargıçların ve avukatların varlığı ile sağlanır.”⁴¹

⁴⁰ Mumcu, (1977), s.34.

⁴¹ Mustafa Kemal Atatürk’ün, 5 Kasım 1925’te Ankara Hukuk Mektebi’nin açılışındaki konuşmasından.

Mevcut hukukçu sayısı ihtiyaca cevap vermekten çok uzaktı. Ülke daha fazla sayıda hâkim ve avukata muhtaç idi.

Bu esaslı gereksinimler karşısında yeni bir hukuk okulu açmak için ciddi engelleri aşmak gerekiyordu; okul için öğretmen, öğrenci, bina ve tabii ki para bulunmalıydı. Bunlar 1920’li yılların Türkiye’si için ciddi engellerdi. Bu noktada neden mevcut bir hukuk fakültesinin modernize edilmesi yoluna gidilmediğini, Ankara’da yeni hukuk fakültesi açmaktan vazgeçilmediğini açıklamalıyım:

a. Ankara Hukuk Fakültesi, yalnızca ülkenin hukukçu ihtiyacına cevap verebilmek için değil, devrim hukukunu ülkenin dört bir yanında uygulayacak ve devrimi savunacak hukukçular yetiştirmek için de kurulacaktı. Ancak İstanbul Hukuk Fakültesi’nde önce eski zihniyeti değiştirmek sonra devrimin getirdiği “Ankara zihniyetini (ruhunu)” yerleştirmek gerekliydi. Onlarca yıldır şeriat hukuku dersleri vermiş profesörlerin bulunduğu İstanbul Hukuk Fakültesi’nde istenilen amaca ulaşmak ciddi bir çaba ve zaman işiydi. Aydın hukukçular, laik düşüncüyü sindirebilmiş profesörlerce yetiştirilebilirdi.

Bu konuda Ernst E. Hirsch’in⁴² gözlemi şöyledir: “İstanbul’daki

⁴² İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’ye sığınan Musevi mültecilerin pasaportlarında büyük harflerle “Haymatlos” yazıyordu. Mustafa Kemal Atatürk’ün daveti üzerine takriben 800 bilim adamı, sanatçı ve siyasetçi Türkiye’ye gelmişti. Ernst E. Hirsch de bu mültecilerden biridir. 1943-1952 yılları arasında Ankara Hukuk Fakültesi’nde davetli öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Hirsch kısa sürede Türkçe öğrenerek derslerini Türkçe olarak vermiştir. Hukukla ilgilenen herkesin yakından tanıdığı Prof. Hirsch Türk Hukuk Lügati, Üniversiteler Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve Marka, Patent, Sınai ve Faydalı Modeller Kanunu’nun taslaklarını da hazırlamıştır. “Kitaplığı olmayan bir üniversite, cephaneliği olmayan bir kışlaya benzer. Demek ki yapılacak ilk iş, Türk kanunlarının hazırlanmasında örnek alınmış Avrupa ülkelerinin hukukları ile ilgili kanun ve dergi koleksiyonlarından oluşacak bir kitaplık kurmaktır” diyerek Ankara Hukuk Mektebinin kütüphanesini düzenlemeye koyulmuştur. Fakültemizin kütüphanesinin ilk kataloglaması Hirsch tarafından yapılmıştır. Ernst E. Hirsch, *Anılatım*, Ankara 2005, TÜBİTAK Yay., s.187-193, 239-245, 369-380.

İstanbul’lu gazeteci Ahmed Emin Yalman, 1958 yılının Aralık ayında Berlin’de ziyaret ettiği Hirsch hakkında “Vatan” gazetesinde şunları yazdı: “Profesör Hirsch, Türkiye’de geçirmiş olduğu yirmi yıldan sonra tamamen bizden biri olmuştur. Herhalde iyi bir Alman’dır, ama hiç şüphesiz, aynı derecede de iyi bir Türk’tür.” Hirsch, s. 390.

Prof. Hirsch, anılarının bir yerinde kendisinin de çağrıldığı “29 Ekim Cumhuriyet Bayramı” davetinden şu sözlerle bahseder: “Ve işte ben, kendi Alman vatanında Yahudi olduğu için hor görülen, (aşağılık) ırka mensup olduğu için işgal et-

eski hukuk fakültesinin pek çok öğretim üyesinin yeni kanunlara karşı, zaten Ankara’da yeni bir hukuk okulu açma konusundaki tartışmalarda da kendini belli eden tutumu, o günkü Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip’in 01.08.1933’de yapmış olduğu, resmi açıklamada da sergilenmektedir. Bakan, Türkiye’de büyük politik ve sosyal devrimler gerçekleşirken İstanbul Darülfünunu’nun bunlara tarafsız bir gözle seyirci kaldığını da söylemişti. Hukuk Fakültesi, sadece yeni kanunları müfredat programına almakla yetinmişti.”⁴³

b. Yüzyılların başkenti İstanbul karşısında Ankara küçük bir kasabaydı. Ancak devlet merkezi olarak seçilmiş olan Ankara’nın hukuk alanında önderlik edecek olan ve devrimin müeyyidesi olacak bir kuruma ev sahipliği yapması, şehri geliştirecek, başkenti sağlamlaştıracak ve güçlendirecekti. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk’ün 2 Temmuz 1927’ye dek İstanbul’a gitmemesi, başkent olarak Ankara’nın durumunu sağlamlaştırmak amacından da kaynaklanmıştır.

c. Ankara Hukuk Fakültesi’nin Anadolu’nun ortasında bulunması sebebiyledir ki, Anadolu’nun uzak köşelerine dek ulaşımı İstanbul’a nazaran kolaydır. Bu, 1920’li yıllar için Türkiye’nin dört bir yanından her öğrenciye önemli bir kolaylık olmuştur.

d. Ankara merkezli bir hukuk eğitimi, yine Ankara’da bulunan bir lokomotif hukuk fakültesi ile daha etkili olabilirdi. Gerçekleşen her devrim Ankara’da büyük bir kuvvetle doğmakta ve ülkenin her köşesine ulaşmaktaydı. Doğaldır ki Ankara, bu devrimlerin en iyi kavrana-cağı yerdir. Bu da devrimin hukukçularının, devrimi en iyi şekilde idrak edebilmeleri için Ankara’da eğitim almaları kararını doğurular.

e) Yeni Türk Devleti’nin önderleri ve hukukçu aydınları, kurulacak hukuk fakültesinin bir hukuk bilimi merkezi olmasını istiyor; fakülteyi buna göre yapılandırmak istiyordu. Nitekim Süheyp Derbil’in kuruluş aşamasındaki Ankara Hukuk Fakültesi’nin (mektebinin) ihtiyaçlarını tartışmak için toplanan komisyondaki gözlemleri bunu des-

tiği mevkilerden kovulan, evini yurdunu terkedip, yabancı ülkelere kaçmak zorunda bırakılan ben, dünyanın bir ucundaki Türkiye’de, nice billurlarla, mermerleri, somaki taşı, paha biçilmez kakma işlerinin ihtişamıyla parıldayan, nice değerli mobilyayla, resimle süslü, bir zamanların taht salonu olan bu mekanda, ülkenin bin seçkininden sayılan, saygıdeğer bir Alman profesörü sıfatıyla bulunmaktaydım.” Hirsch, s. 208.

Hocamız Hirsch eşine az rastlanır derecede ilkeli, üretken ve idealist bir yaşam sürmüştür.

⁴³ Hirsch, s. 228.

tekler: "...bu müesseseye başlangıçta 'Hukuk Fakültesi' demeyip 'Hukuk Mektebi' adına vermemizin başka bir sebebi daha vardı: Bu müessese ile hukukçuluk âlemimizde başka, yeni bir çığır açmak istiyorduk... Nasıl bir 'Harward Mektebi' bir 'Lousanne Mektebi' bir 'Bordeaux Mektebi' varsa; bu irfan merkezlerinde açılan çığırlar böyle bir unvanla anılıyorsa; bir 'Ankara Mektebi' de olsun; açacağımız yeni çığır 'Ankara Mektebi' diye anılsın diyorduk".⁴⁴

Bu somut gerekçelere rağmen Ankara Hukuk Mektebi'nin açılması hakkındaki oylamada dört oyluk bir çoğunluk sağlanabilmiştir. Mecliste ciddi bir çoğunluk, liderlerin planladıkları hukuk devrimini ve bu devrimin gereklerini tam idrak edememişti. Buna rağmen Ankara Hukuk Fakültesi'nin kurulabilmiş olmasını Hüseyin Cahit Oğuzoğlu şöyle açıklıyor: "*O gün Mahmut Esat'tan başka biri Adalet Bakanı olsa idi, bu kuruluş kim bilir kaç yıl daha gecikmiş olurdu.*"⁴⁵

Ankara Hukuk Fakültesi, Ahmet Ağaoğlu Bey'in vurguladığı biçimde Ankara zihniyetiyle,⁴⁶ yani aydınlanmacı ve devrimci zihniyetle hareket etmiş ve bunu hukuk alanına yansıtmayı başarmıştır. Müfredata Türk Hukuk Tarihi dersleri eklenerek öğrencilere, hukukun sürekli bir evrim ve devrim ile değişim halinde olduğu gösterilmeye başlanmıştır. Bu, Türkiye'de, eğitim tarihimizde bir ilktir. Müfredata ulusal hukuk tarihi dersi yanında "*İhtilaller tarihi*" ile "*Siyasal tarih*" dersleri de eklenmiştir. Cemil Bilsel Bey konuyla ilgili olarak şöyle diyor: "*Talebenin tarih malumatı umumiyetle eksikti. Hukuk ise her şeyden evvel tarihe dayandığına göre bu dersler çok faydalı olacaktı.*"

Cumhuriyetimizin ilk laik eğitim veren kurum olarak Ankara Hukuk Fakültesi, İslam hukuku ile bağını hukuk tarihi dersi ile sınırlandırmıştır. Yine Cumhuriyetimizin ilk yüksek öğrenim kurumu sıfatıyla, bilimsel yöntemin vazgeçilmez öğelerinden araştırma ve eleştirme metodu, Ankara Hukuk Fakültesi'nin temel nitelikleri olarak kabul edilmiştir.⁴⁷

Ülkemizde öğretim üyelerine "*Müderres*" yerine "*Profesör*" denmesi de ilk kez Ankara Hukuk Fakültesi'nde karara bağlanmıştır.

⁴⁴ Mumcu, (1977), s. 60-61.

⁴⁵ H. Cahit Oğuzoğlu, *Ankara Hukuk Fakültesi'nin Kuruluş ve İlk Yılları*, Ankara 1966, s. 4.

⁴⁶ Mumcu, (1977), s. 52-53.

⁴⁷ Mumcu, (1977), s. 68.

Tüm bunlar ülkenin merkezi Ankara'da, fakültemizi, hukuk devriminin merkezine koymuştur. Öyle ki, Türk Hukuk Devrimi ile fakültemizin gelişimi paraleldir. Atatürk'ün: *"Bu fakültemizin kuruluşu milli tarihimizde ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Bu ehemmiyet, Ankara Hukukunun, Cumhuriyetin yüksek bilgi müessesesi olarak ilk eseri olmasından ibaret değildir. Onun asıl şerefi, memlekette yeni hukuk rejiminin başlangıcı olmasıdır"*⁴⁸ şeklindeki sözüne dayanılarak, 5 Kasım 1925, Türk Hukuk Devrimi için başlangıç tarihi olarak gösterilebilir diye düşünüyorum. 19 Mayıs 1919-5 Kasım 1925 dönemini ise Türk Hukuk Devrimi'nin hazırlık dönemi olarak kabul etmeliyiz.

Ankara Hukuk Fakültesi'nin ilköğretim üyeleri çoğunlukla, hukuk eğitimini Avrupa'da tamamlamış profesörlerden oluşmaktadır. Bu durum Mahmut Esat'ın çabasından kaynaklanmıştır. Türk Hukuk Devrimi'nin planlayıcıları, hukuka Avrupa hukuk düşüncesinin egemen olmasını ve geleneksel dini hukukla bağların tamamen ortadan kaldırılmasını istemişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine hukuk alanında yeni düzenlemeler yapılması için, Adalet Bakanlığı'na kurulan komisyonlar arasında medeni hukuk komisyonu da vardır. Yani medeni hukukun ve borçlar hukukunun kanunlaştırılmasında başta iktibas yöntemi benimsenmemiştir. Bu komisyonlar toplumumuzun yapısını ve ihtiyaçlarını dikkate alarak kanunları hazırlayacaklardı. Ancak komisyonlar çok yavaş çalışmışlar ve din kurallarına (şeriata) bağlı kalarak kanunlar hazırlamışlardır. Ayrıca ülkede uygulanan, mevcut olan (ancak uygulanmayan) kanunları da tekrar düzenleme yoluna gitmişlerdir. Komisyonların bu yapıları ve çalışma biçimleri yeni devletin çağdaşlaşma hedefine uymadığı için iktibas yöntemi düşünülmüş ve tercih edilmiştir. Bu konuda Niyazi Berkes şu saptamaları yapmaktadır: *"Türk hukuk kültürüne uygun diye Hanefi, Şafii ve bir kısım Maliki fıkıh okullarının karması bir taslak hazırlandı. Bazı hükümleri Cevdet Paşa'nın Mecellesinden de gerideydi. Çok karılı evliliği kaldırmadığı gibi onu dolaylı yoldan pekiştiriyordu. O zaman Atatürk, bu kültür kavramının"*⁴⁹ *ardında uluslaşmaya aykırı bir şeyler olduğunu sezinledi. Ve bu ça-*

⁴⁸ Turan Tanyer, Ankara Hukuk Fakültesi'nin Kuruluşu ve Eski Binaları, *TBB Dergisi*, Sayı 51, Mart/Nisan 2004, s. 156.

⁴⁹ "Türk Devrimi'nin ilk yıllarında uygarlık ve kültür kavramlarının sınırları belirlenmemiştir. Türkçüler "bu kültür meselesidir, değiştirilemez. Sonra milli varlığı-

lışmayı (komisyonların çalışması) derhal durdurdu. İsviçre Medeni Kanunu örneğine döndü. Dava, yalnız uygarlık davası değil, aynı zamanda bir kültür davasıydı. Atatürk'ten önce hiç kimse bu gerçeği görebilmiş ve gösterebilmiş değildir.”⁵⁰

Türk Hukuk Devrimi'nin karakterini ortaya koyması açısından 1926 tarihli Medeni Kanunun gerekçesi oldukça önemlidir: *“Türkiye Cumhuriyeti'nin müdevven (derlenmiş) bir medeni kanunu yoktur. 1851 tarihli Mecelle'nin, bugünkü ihtiyaçlara uyan ancak 300 maddesi vardır. Mecelle'nin kaidesi ve ana hatları dindir. Kanunları dine dayanan devletler, kısa bir zaman sonra memleketin ve milletin isteklerini tatmin edemezler. Çünkü dinler, layetegayyer (değişmez) hükümler ifade ederler. Din kanunları, yürüyen ve değişen hayatın karşısında, şekilden ve ölü kelimelerden fazla bir kıymet, bir mana ifade etmezler. Değişmemek, dinler için bir zarurettir. Bu sebeple dinlerin sadece, bir vicdan işi olarak kalması, çağdaş medeniyetin esaslarından ve eski medeniyetle yeni medeniyetin en mühim farikalarından (ayırıcılarından) biridir. Esaslarını dinlerden alan kanunlar, tatbik edilmekte oldukları camiaları (toplumları) nazil oldukları (gökten indikleri, yahut ortaya atıldıkları) iptidai devirlere bağlarlar ve terakkilere belli başlı müessir ve amiller (etkenler) arasında bulunurlar. Türk Milleti mukadderatını bu asırda dahi ortaçağ hükümlerine ve kaidelerine bağlamak, dinin layetegayyer (değişmez) hükümlerinden ilham alan ve uluhiyetle (tanrı ile, tanrısal kudretle) daima temas halinde bulunan kanunlarımızın en kuvvetli müessiri (etken) olduklarına şüphe edilemez. Milli hayat-ı içtimaiyenin (milli toplum hayatının) düzenleyicisi olan ve yalnız ondan ilham alması gereken müdevven (derlenmiş) bir medeni kanundan Türkiye Cumhuriyeti'nin mahrum bulunması, ne çağdaş medeniyetin icapları ile, ne de Türk İhtilalinin istihzam ettiği mana ve mevhumla (gerektirdiği anlam ve kavramla) kabil-i telif değildir...”*

“...Yaşadığımız asırda, medeniyet ailesine mensup milletlerin ihtiyaçları arasında esaslı bir fark yoktur. Medeni temaslar artık insanların medeni kitlesini bir aile haline getirmiştir. İsviçre'den alınan Medeni Kanunun Türkiye için tatbiki kabil olmadığını iddia etmek, Türk Milletinin medeni kabiliyeti olmadığını iddia etmek olur. Hem şu da var ki, çağdaş medeniyeti almak ve benimsemek maksadıyla yürüyen Türk Milleti, çağdaş medeniyeti kendisi-

mız yıkılır” iddiaları ile bazı devrimlere muhalefette bulundular. Karşı oldukları devrimlerden biri de yazı devrimiydi. Onlara göre Latin harfleri yerine Orhon yazısı getirilmeliydi. İşte bu kültür tartışmaları hukuku da konu yapmıştır. “Hukuk bir kültür işidir” denilerek iktibasa karşı çıkmıştır.” Özturanlı, s. 134.

⁵⁰ Berkes'ten naklen, Özturanlı, s. 135.

*ne uydurmak değil, kendisi çağdaş medeniyete uymak zaruretindedir. Hula-
sa örf ve adete, göreneklere mutlaka bağlı kalmak davası, iptidai vaziyetinden
bir adım ileri götüremez.”⁵¹*

Ankara Hukuk Fakültesi açıldıktan sonra Batı kanunlarının benimsenmesi için çalışmalar hızlanmıştır. Özel hukuk alanında, devrin en yeni medeni kanunu olan İsviçre Medeni Kanunu kabul edilmiştir (17.2.1926). Bu kanun Türk toplumuna kazandırılmak istenen modern ve laik bir hukuk sistemi arzusunu karşılayan, teknik bakımdan da mükemmel bir kanundur. Yine İsviçre’nin Borçlar Kanunu 22.4.1926 tarihinde kabul edilmiştir. Her iki kanun 4.10.1926 tarihinde aynı anda yürürlüğe konmuştur.⁵²

Türk Medeni Kanunu’nun kabulünden sonra 1 Mart 1926’da İtalyan Ceza Kanunu’ndan iktibas edilen Türk Ceza Kanunu, 29 Mayıs 1926’da Alman Ticaret Kanunu’ndan etkililenilerek⁵³ hazırlanan Ticaret Kanunu,⁵⁴ 18 Haziran 1927’de Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu (Neuchatel), 28 Mayıs 1928’de Türk Vatandaşlığı Kanunu, 9 Ni-

⁵¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, 3. Baskı, s. 255-257.

(Mecelle 1868-1876 yılları arasında yapılmış olup 1851 maddeden oluşmaktadır.)

⁵² Bilge Öztan, *Medeni Hukuk’un Temel Kavramları*, Ankara 2002, 10. Bası, Turhan Kitabevi, s.100-101.

⁵³ “Alman Elçisi Nadolny, 1 Eylül 1926’da yazdığı raporda, (A.A.R. 7858, Ankara, 651,1488) Türk Medeni Kanunu ile Borçlar Kanunu’nun İsviçre yasalarının çok az değiştirilmiş şekli olmalarına rağmen, yeni Ticaret Kanunu’nun iki yıllık komisyon çalışmasının ürünü ve üzerinde çalışılarak yaratılan tek Türk yasası olduğunu ve İÜHF Dekanı’nın komisyon çalışarak etkileyen en önemli insan olduğunu yazmaktadır. Raporda, şimdiye kadar Roma Hukuku kökenli olan Türk Ticaret Hukuku’nun yön değiştirerek Alman Ticaret Kanunu’ndan etkilendiği de yazılıdır.” Bozkurt, (1996), s.205.

⁵⁴ “...Genel reformlar içinde kabul buyurduğunuz medeni kanun, ceza ve ticaret kanunları uygulamaya konulurken, yargıçlarımızın gösterdiği çabaları ve uygun davranışları kutlarım. Kanunların, ulusun gerçek ihtiyaçlarına ve içten gelen isteklerine ne derece uygun olduğu ortaya çıkmıştır.

Sayın baylar, Türk ulusunun gelişmesine yüzyıllardan beri karşı koyan engelleri kaldırmak ve genel yaşamımıza çağdaş uygarlığın kanunlarını ve araçlarını getirmek için harcadığımız çabaların ulusun tümünün onayını almış olduğu kesindir. Aşırı isteklerini içinde gizleyen, ulusun esenliği yolunda tatmin edilmemiş görünenlerin son çırpınma girişimleri, milli irade karşısında daima yenilgiye uğramıştır. Ve uğrayacaktır. (Sürekli alkışlar)...” (Atatürk’ün 1 Kasım 1926 tarihinde, TBMM II. Dönem 4. Yasama Yılıni Açış Konuşması), Atatürk ve Hukuk, Yargıtay Yayınları No:27, Ankara 1999, s. 150.

san 1929'da Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (Almanya),²⁴ Nisan 1929'da İcra ve İflas Kanunu (İsviçre), 15 Mayıs 1929'da Deniz Ticaret Kanunu (Almanya) kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu kanunların uygulanacağı yeni mahkeme ve baroların kurulması ile Türk Hukuk Devrimi gelişimini hızlandırmıştır.

Türk Medeni Kanunu hâkimlere geniş takdir yetkisi sağlamıştır. Bunda amaç, hâkime somut olayın ve ülkemizin koşullarına bakarak hukuk kuralı yaratma imkânı vermek, bu yolla yeni kanunun toplum bünyesine uyumunu sağlamaktır. Bu olguyu Ernst E. Hirsch, eski kanunların, yeni kanunların varlığına rağmen, de facto olarak varlığını sürdürdüğünü belirterek şöyle saptamıştır: *"... Türk nüfusunun büyük çoğunluğu, 1920'lerin ortalarında okuma yazma bile bilmiyordu. Bu olgu bir yana, kanunların sadece Resmi Gazete'de yayınlanma yoluyla ilanı, uygarlık bakımından en ileri gitmiş devletlerde bile halkın 'çekirdeğine' ulaşmazdı. Bu nedenle, hukuk öğretimi ve yargı aracılığıyla bu yeni kanunlara hayatiyet kazandırmak büsbütün önemli olmuştu..."*⁵⁵ Bu konuda Şevket Süreyya Aydemir de şu tespitleri yapmaktadır: *"...Gerçi yeni esaslar toplumun düzensinde hâlâ ve tamamen yerleşmiş değildir. Toplumun bazı tabakalarında gelenekler ve alışkanlıklarla Medeni Kanun hükümleri hâlâ mücadele halindedir. Mesela çok karı almak yerine tek karı almak düzeni, bilhassa köylerde hâlâ yerleşmemiştir. Bu hal, yerleşmemiş kanunlarla, yerleşmemiş örflerin, zaman zaman görülen bir savaşıdır ki, yeni kanunlar yerleşmiş müesseseler haline gelene kadar sürecektir."*⁵⁶

Türk Hukuk Devrimi'nin mimarları Atatürk ve Mahmut Esat Bozkurt bu olguyu bildikleri için hukuk öğretiminde öncü olacak Ankara Hukuk Fakültesi'ni kurmuşlardır. Bu modele bakarak İstanbul Hukuk Fakültesi modernize edilmiştir. Meclis'te, Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılması ile ilgili tartışmalarda, kurulması düşünülen yeni hukuk öğretim kurumunda İstanbul Hukuk Fakültesi'nin müfredatının aynısının uygulanması talep edilmiştir. Bu talep Ahmet Ağaoğlu Bey tarafından *"Yalnız Ankara zihniyetiyle (ruhuyla)"* şeklinde cevaplandırılmıştır. Fakat daha sonra, İstanbul Hukuk Fakültesi müfredatını, Ankara Hukuk Fakültesi'ne göre değiştirmiştir.

⁵⁵ Hirsch, s. 226.

⁵⁶ Aydemir,(1969), s. 255.

SONUÇ

“Millet ve vatan yolunda gayemiz isimlerimizin şeref haleleriyle sarılması değildir. İsmimiz bilinmesin, ismimiz unutsun ve hatta yerlerde sürünsün, yeter ki Türkiye yükselsin.”

AÜHF 20. Yılı Mezunu Talat Aldağ

Çağdaş, laik üniversite modeline ve Avrupa hukuk düşüncesine uygun olarak kurulan Ankara Hukuk Fakültesi, hukuk devriminin başarılı olması için zaruri olan hukukçuların yetiştirilmesi gereğinin bir sonucudur. Nitekim Ankara Hukuk Fakültesi bu görevini asla unutmamış, Anadolu’da yeni hukuk fakültelerinin kurulmasına öncülük etmiştir ve etmektedir. Yeni kurulan hukuk fakültelerine burada kazınan tecrübeler aktarılmıştır ve böylelikle devrimimizi ve Cumhuriyetimizi koruyacak hukuk fakülteleri çoğalmıştır.

Türk Hukuk Devrimi’nin başarıya ulaşmasında hâkimlerimizin rolü, kanunların tatbiki dikkate alındığında, Cumhuriyet’in ilk hâkimlerini ve daha sonraki yıllarda hâkimlerin büyük çoğunluğunu yetiştiren Ankara Hukuk Fakültesi’nin, hukuk devrimimizdeki yeri biraz daha netleşir.

1925’te, bina, öğretim üyesi ve öğrenci bulamayan⁵⁷ Ankara Hu-

⁵⁷ Ankara Hukuk Mektebi’nin ilk yıllarındaki sıkıntılar öğrenciler için bir tecrübe ve olgunlaşma kaynağı olmuştur: “...Devam eden teşebbüslerimiz neticesinde Bakanlık bir miktar yatak, battaniye ve yastık satın aldı, bunları Yahudi mahallesinde eski Müstantik Mektebi olan bir binanın tahta döşemeleri üzerine serdiler, biz de otelden eşyamızı alarak oraya taşındık, orada yatıp kalkmaya başladık, bize ayrıca 50 kuruş da yevmiye vermeye başladılar. Çok defa arkadaşlarla dışardan yiyecek bazı şeyler satın alıyor ve tahta döşemeler üstüne yer sofrası kurarak yemeğimizi bir arada yiyorduk. Samanpazarı yakın olduğu için oradaki yıkılan eski büyük kahvehaneye devam ettiğimiz gibi, Karaoğlu’da Hacı Bayram’a giderken şimdi Eczane olduğunu sandığım binada açılan Merkez Kahvehanesinde de otuyorduk. Birçok milletvekilleri, Ankara’nın münevverlerinden, memurlarından bir kısmı da oraya geliyordu; masalarda toplanıp sohbet edilirdi. Herkes yekdiğerine büyük bir yakınlık gösteriyordu, çok samimi bir hava mevcuttu. Milli Mücadeledeki kahramanlıklardan bahsediliyor, Türk Ordusunun sonsuz başarıları anlatılıyordu. Bunları dinlerken büyük bir zevk ve heyecan duyuyorduk... Bakanlık on odalı bir evi, fakültenin ilk yatakhane olarak 4500 liraya kiraladı... Biz de Müstantik Mektebinden, yeni hazırlanan ve ayrılan yerlerimize yerleştik. Ancak ilk yılın 75 yatılı öğrencisi için yetersiz olduğundan, binanın avlusuna kerpiçten iki pavyon yaptırıldı. Arkadaşlarımızın bir kısmı da biraz kışlayı andıran bu pavyonlara yerleştirildiler. Yağmur yağdığı zaman pavyonlardaki yatakların başına şemsiye-

kuk Fakültesi bugün, 115 öğretim elemanı, 2800 öğrencisi, 120.000 güncel kitabı bulunan kütüphanesi, kurgusal duruşma salonu, kendisi için yapılmış binaları, bilgisayar laboratuvarı, araştırma kitaplıkları, modernize edilmiş çalışma salonları, Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü ile ülkemizin en büyük hukuk fakültesi haline gelmiştir.⁵⁸

Ankara Hukuk Fakültesi 83 yılda yetiştirdiği yaklaşık 35 bin mezunu ile devlet mekanizmasının her noktasında, cumhuriyetin müeyyidesi bir hukukçunun bulunmasını sağlamıştır. Bugün ise Mahmut Esat Bozkurt döneminin eseri ve temsilcisi olarak, Ankara Ruhuyla dimdik ayaktaadır.

KAYNAKLAR

- Akzambak, Mehmet, *Atatürk'ün Devrimci Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt*, İstanbul 2005, Kastaş Yayınevi.
- Arsel İlhan, *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına*, İstanbul 1994.
- Atatürk Mustafa Kemal, *Söylev*, Dil Derneği, 2003.
- Atatürk ve Hukuk*, (Der.: Ender Tiftikçi, Mehmet Tiftikçi), Ankara 1999, Yargıtay Yayınları No: 27.
- Avcıoğlu, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, C. 4., İstanbul 1983, Tekin Yayınevi.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, C. 3, İstanbul 1969, 3. Bası, Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, İstanbul 2006, Remzi Kitabevi.
- Barkın, Ersan, "Ankara Hukuk Mektebi 79 Yaşında", *Güncel Hukuk*, Aralık 2004, Sayı: 12, 32-33.
- Beer Max, *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*, Ankara 1941, May Yayınları.

ler açılır, herkes ıslanmamak için gerekli tedbirlere başvurur, buralarda yatan arkadaşların çok defa neşeli anlar geçirdiği görüldü."

"...Öğrenci olduğumuz yıllarda İstiklal Mahkemesinin faaliyeti de devam ediyordu. Sabahleyin yataktan çıkıp da fakülte binasına giderken Ulus Meydanı'nda ve Karaoğlan'da göğsünde paftaları, sehpa geceden asılmış kimseleri görüyor ve içimizde bir ürperti hissediyorduk..." Oğuzoğlu, s. 7-8, 47.

⁵⁸ Ersan Barkın, "Ankara Hukuk Mektebi 79 Yaşında", *Güncel Hukuk*, Aralık 2004, Sayı: 12, s. 32-33.

- Bozkurt, Gülnihal, “Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, Sayı: 22, s. 43-53.
- Bozkurt, Gülnihal, *Batı Hukukun Türkiye’de Benimsenmesi*, Ankara 1996, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi- Sayı 164.
- Bozkurt, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali*, İstanbul 2003, Kaynak Yayınları.
- Ergun, Çağdaş Evrim, Türk Aydınlanma Hareketinde Hukuk Anlayışı, (www.mevzuatdergisi.com/yazarlar/cagdas-evrim-ergun.htm) 10.9.2006.
- Hirsch, Ernst E., *Anılarım*, TÜBİTAK Yayınları.
- Mumcu, Ahmet, *Ankara Adliye Hukuk Mektebi’nden Ankara Hukuk Fakültesi’ne*, AÜHF Yayınları No: 416, AÜHF Kütüphanesi.
- Mumcu, Ahmet, *Türk Devriminin Gelişimi ve Temelleri*, Ankara 1971, AÜHF Yayınları No: 298.
- Oğuzoğlu, H. Cahit, *Ankara Hukuk Fakültesi’nin Kuruluş ve İlk Yılları*, Ankara 1966.
- Öztan, Bilge, *Medeni Hukuk’un Temel Kavramları*, Ankara 2002, 10. Bası, Turhan Kitabevi.
- Özturanlı, M. İskender, *Büyük Hukukçular*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Üçok, C./Mumcu A./Bozkurt, G., *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 2007.
- Tanilli, Server, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, C. III, İstanbul 2003, Adam Yayınları
- Tanyer, Turan, “Ankara Hukuk Fakültesi’nin Kuruluşu ve Eski Binaları”, *TBB Dergisi*, Sayı 51, Mart/Nisan 2004, s. 153-161.
- Tanyer, Turan, “Ankara Hukuk Mektebi’nde İlk Ders”, *Güncel Hukuk*, Temmuz 2005, Sayı:19, s. 56-58.

ABONET 2 REKLAMI